

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ดินแดนตอนเหนือของประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมที่มั่นคงและสืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน วัฒนธรรมดังกล่าวเกิดจากการผสมผสานและพัฒนาวิถีการดำรงชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ในอดีต ซึ่งมีไม่เฉพาะคนไทยเท่านั้น แต่มีชนกลุ่มอื่นๆ กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกลาวซึ่งเชื่อกันว่าเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมก่อนที่จะมีอาณาจักรทริภุญไชยและอาณาจักรล้านนา กลุ่มคนเหล่านี้มีการผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมกับชนพื้นเมืองจนสามารถอยู่ร่วมกันภายใต้รูปแบบสังคมเดียวกัน

อาณาจักรล้านนา เป็นอาณาจักรสำคัญหนึ่งที่สืบทอดวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคเหนือมาจนปัจจุบัน ในอดีตอาณาจักรล้านนามีอาณาบริเวณที่กว้างขวาง ในสมัยที่ล้านนาเจริญสูงสุดนั้น ได้ขยายอำนาจทางเหนือไปถึงสิบสองปันนาทางใต้ของมณฑล ยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ทางตะวันตกเฉียงเหนือไปถึงรัฐไทใหญ่ตอนเหนือของพม่า ทางตะวันออกไปถึงลาว และทางใต้ถึงสุโขทัย อีกทั้งอาณาจักรล้านนายังเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองในยุคเดียวกันกับอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นและตอนกลางด้วย ปัจจุบันอาณาจักรล้านนามีบริเวณที่ตั้งอยู่ในดินแดน 8 จังหวัดของภาคเหนือตอนบนของไทย ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีศูนย์กลางของความเจริญทางด้านพระพุทธศาสนา ด้านวัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ การปกครอง คือ นครเชียงใหม่ เมืองแห่งประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน หลักฐานที่พบส่วนใหญ่ในนครเชียงใหม่ จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรมฝาผนัง หรือแม้แต่การประกอบกิจกรรมประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ประเพณีสิบชะตา เกี่ยวกับเทศกาลหรือประเพณีที่จัดขึ้นเป็นพิเศษ เช่น งานปอยหลวงหรือถวายกฐิน ล้วนมีเครื่องสักการะเป็นปัจจัยสำคัญให้พิธีนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั้งชายและหญิง อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมศรัทธาให้เลื่อมใสและตั้งใจทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป (มณี พยอมยงค์, 2538)

เครื่องสักการะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาและทางสังคม สืบเนื่องมาจากความเลื่อมใสศรัทธา โดยเชื่อว่าหากได้นำเครื่องสักการะต่างๆ ถวายจะได้อนุ

อานิสงส์มากและเชื่อว่าเป็นเหตุให้เกิดมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติในเบื้องหน้า ตลอดจนเพื่อสังเวชนาอันนอบน้อมขออุกาทิโชนที่ตนได้ทำผิด เครื่องสักการะที่จัดทำขึ้นมานอกจากจะอาศัยความเชื่อความเลื่อมใสความหวาดกลัวภัยอันตรายแล้ว ยังมีการทำเป็นศิลปะด้วยการประดิษฐ์ประดอยให้วิจิตรพิสดารก่อให้เกิดสิ่งงดงาม เช่น เครื่องอาสนะของพระพุทธเจ้า พุทธประติมากรรม เป็นต้น โดยคำนึงถึงรูปทรงให้สัมพันธ์กับหน้าที่และความหมายที่จะเอาไปใช้โดยอาศัยความปราณีตในการทำ จนก่อให้เกิดให้ผลทางด้านจิตใจและทำให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

เนื่องจากประชาชนชาวล้านนามีชีวิตอยู่เนื่องด้วยปัจจัยสี่ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค จึงทำให้มีการนำเอาปัจจัยสี่มาประดิษฐ์เป็นเครื่องสักการะ เช่น นำเอาผ้ามาทำเป็นตุ๊กตาสำหรับใช้ในพิธีการทอดกฐินและงานปอยหลวง เช่น ตุ๊กไชย ตุ๊กคำคิง เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าตุ๊กเป็นสิ่งหนึ่งที่มีส่วนร่วมอยู่ในประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อที่สร้างขึ้น เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ใช้ในงานพิธีทางพุทธศาสนา ทั้งในงานมงคลและอวมงคลต่างๆ ตุ๊กนอกจากจะพบว่ามีการใช้ในภาคเหนือ (วัฒนธรรมล้านนา) แล้วยังพบในดินแดนอื่นอีก เช่น ภาคอีสานของไทย คือ ตุ๊กพะเหวด หรือแม้แต่ในต่างประเทศ เช่น จีน ธิเบต อินเดีย ลาว เขมร ในรัฐฉาน รัฐสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน แต่ว่าลักษณะหน้าที่การใช้งานและรายละเอียดในส่วนต่างๆ นั้นต่างกันไป ตุ๊กที่ปรากฏอยู่ในล้านนานั้น มีลักษณะเฉพาะถิ่นของตนและได้พัฒนาจนเป็นที่นิยมของคนทั่วไป มีความหลากหลายทั้งในด้านรูปแบบ โครงสร้าง ขนาด รูปทรง ลวดลายและรายละเอียดด้านวัสดุตกแต่งแตกต่างกันไปตามหน้าที่ด้านความเชื่อ และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนความนิยมในแต่ละท้องถิ่น และตามความนิยมของช่างในล้านนา ตุ๊กนอกจากจะใช้ถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ประเพณีการทำตุ๊กตามความเชื่อของล้านนา จะทำขึ้นเพื่อพิธีกรรมต่ออายุหรือสืบชะตาของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือถวายเพื่อเป็นปัจจัยส่งกุศลให้แก่คนในชาติหน้า หรือใช้ในพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความคิดของคนล้านนาในสมัยก่อนที่สืบทอดความเชื่อต่อกันมา

ตุ๊กจึงมีความเป็นมาจากความเชื่อทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ โดยนำตุ๊กมาใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากความงดงามของตุ๊กวัตถุประสงคการนำตุ๊กมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบันจึงได้เปลี่ยนแปลงไป มีการนำตุ๊กมาใช้ในการตกแต่งสถานที่ต่างๆ เพื่อเพิ่มความสวยงาม หรืออาจใช้เพื่อเป็นเกียรติแก่สถานที่ รวมทั้งนำมาประดับริ้วขบวนในงานพิธีต่างๆ เช่น ขบวนพาเหรดในการแข่งขันกีฬาซีเกมส์ เมื่อ พ.ศ. 2538 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ขบวนแห่งานเทศกาลต่างๆ เช่น งานบุปผชาติ งานฤดูหนาว ซึ่งส่งผลให้การทำตุ๊กในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม และมุ่งการผลิตเพื่อการจำหน่ายตามความต้องการของตลาดไป

ตุ้งไยเป็นตุ้งประเภทหนึ่งที่ทำจากไยฝ้ายย้อมสีหลายสี ผูกกันคล้ายไยเมงมูม โดยมีไม้ไผ่สอดเป็นโครงยึดเป็นช่วงๆแล้วตกแต่งด้วยวัสดุเป็นรูปดอกไม้หรือพู่ห้อย ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมเช่นกัน โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อที่เปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อเป็นการถวายเป็นพุทธบูชาอย่างเดียวก็น่าจะถูกพัฒนากลายเป็นเครื่องประดับตกแต่งหลากหลายรูปแบบ ส่งผลให้รูปลักษณะและจุดมุ่งหมายในการใช้ประโยชน์ตุ้งไยเปลี่ยนไป ผู้ซื้อพิจารณาตุ้งไยจากความสวยงามและรูปลักษณะแปลกตาในฐานะที่เป็นเครื่องประดับแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มของผู้ที่มีรสนิยมชอบสะสมของพื้นเมือง มีความต้องการตุ้งไยไปเป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้าน สถานที่ทำงาน ร้านอาหาร ตลอดจนโรงแรมมากขึ้น โดยที่ผู้บริโภคส่วนหนึ่งไม่รู้จักประโยชน์ใช้สอยและรูปแบบตุ้ง กระบวนการผลิตตุ้งไยจึงกลายเป็นการผลิตเพื่อการค้าหรือเป็นธุรกิจ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพการทอตุ้งไย

การประกอบอาชีพทอตุ้งประเภทตุ้งไยในจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบันแทบจะไม่พบแล้ว เนื่องจากตุ้งไยในอดีตใช้เฉพาะงานเทศกาล ทำให้รายได้จากการประกอบอาชีพไม่เพียงพอกับค่าครองชีพ และจากการที่รัฐบาลพยายามจะยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านประกอบอาชีพเสริมที่ทำรายได้ดีและมีขั้นตอนยุ่งยากน้อยกว่าการทำตุ้ง ทำให้รูปแบบของตุ้งเปลี่ยนแปลงไป ผู้ประกอบอาชีพทอตุ้งไยจึงค่อยๆหายไป เยาวชนรุ่นหลังไม่สืบทอดอาชีพต่อจากบิดามารดาเนื่องจากค่าตอบแทนต่ำ ผู้ประกอบอาชีพทอตุ้งไยจึงปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตมาเป็นตุ้งผ้าหรือตุ้งกระดาษ ซึ่งทำได้ง่ายใช้เวลาน้อยกว่าค่าตอบแทนใกล้เคียงกับทอตุ้งไย (บทสัมภาษณ์ สิงห์แก้ว มโนเพ็ชร, 2543) แต่สำหรับชาวบ้านแท่นดอกไม้ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ยังคงประกอบอาชีพการทอตุ้งประเภทตุ้งไย โดยคงเอกลักษณ์รูปแบบตุ้งไยแบบดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเอกลักษณ์ กระบวนการทอตุ้งไย รวมทั้งศักยภาพการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการผลิตตุ้งไยในบ้านแท่นดอกไม้ อำเภอจอมทอง ที่ยังดำเนินอยู่ ท่ามกลางกระแสความเจริญ การพัฒนาด้านเทคโนโลยีและวัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมอาชีพการทอตุ้งไย ตลอดจนพัฒนาอาชีพการทอตุ้งไยให้กับชุมชนและผู้ที่มีสนใจและรักในงานอาชีพได้สืบทอดการทอตุ้งไยให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการทอตุ้งไยและกระบวนการทอตุ้งไย บ้านแท่นดอกไม้ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

2. เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมอาชีพการทอตุ้มในท้องถิ่น

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้ผู้ดำเนินการวิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา โดยศึกษาประเด็นดังนี้

1.1 ประวัติความเป็นมาของการทอตุ้ม บ้านแท่นดอกไม้ ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

1.1.1 สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม

1.1.2 กระบวนการทอตุ้มและรูปแบบตุ้ม

1.2 แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมอาชีพการทอตุ้มในท้องถิ่น

1.2.1 กระบวนการผลิต

1.2.2 การนำไปใช้

1.2.3 การเผยแพร่ความรู้

2. ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มประชากรที่ศึกษาได้แก่

2.1 ผู้ประกอบอาชีพการทอตุ้ม บ้านแท่นดอกไม้ ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

2.2 ตัวแทนหรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานการส่งเสริมทั้งภาครัฐและเอกชน

2.3 ตัวแทนผู้บริโภค

2.4 ครูประจำโรงเรียนวัดพุทธนิมิตร ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

นิยามศัพท์เฉพาะ

อาชีพ หมายถึง การทำงานที่ก่อให้เกิดรายได้

ตุ้ม หมายถึง เป็นคำเฉพาะที่ชาวล้านนาใช้เรียกผืนผ้า ผืนกระดาษ แผ่นไม้ แผ่นโลหะ ทองเหลือง ทองแดง แผ่นเงิน แผ่นทอง ใบลาน เส้นด้าย หรือเส้นไหม ฯลฯ ที่มีลักษณะเป็นแผ่นยาว ผืนแคบและใช้ห้อยยาวลงมา โดยการผูกติดกับปลายไม้หรือปลายเสาโดยมีขนาดต่างๆ กันไปตามหน้าที่การใช้งานในพิธีกรรม และตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น จะมีความสูงหรือมีความยาวตั้งแต่ 6 เมตร จนถึงขนาดเล็กที่สุดประมาณ 1 ฟุต

ตุงโย หมายถึง ตุงที่ทำจากโยฝ้าย เส้นด้ายหรือเส้นไหมหลายสี ผูกกันคล้ายโยแมงมุม โดยมีไม้ไผ่สอดเป็นโครงยึดเป็นช่วงๆ แล้วตกแต่งด้วยวัตถุเป็นรูปดอกไม้ หรือพู่ห้อย เพื่อใช้ในพิธีสำคัญทางศาสนาเช่นเดียวกับตุงไซ หรือแขวนไว้ในวิหารหน้าพระประธาน ถวายเป็นพุทธบูชา

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1. ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการทอตุงโย
2. ได้แนวทางในการอนุรักษ์ความคงอยู่ของการทอตุงโยในอำเภอจอมทอง
3. ได้แนวทางในการส่งเสริมและเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ตุงโย